

MƏMMƏD SƏİD ORDUBADININ NİZAMİŞÜNASLIQ FƏALİYYƏTİ

(əvvəli ötən sayımızda)

"Qılınc və qələm" yüksək fəlsəfi, əxlaqi və siyasi ictimai fikirlərlə çox zəngindir. Bu qiymətli və böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti olan fikirlərin bir qismi bilavasitə müəllifin - Ordubadinin fikirləri, bir qismi də bilavasitə Niaminin fikirləridir. Romanda, o yerdə ki Nizami danışır, onun dilində təbiət, cəmiyyət, əxlaq - tərbiyə və s. haqqında sözlər Nizaminin əsərlərində olan fikirlərlə tam uyğun gəlir. Məsələn, "Sevgi Fəlsəfəsi yerinə həyat fəlsəfəsi" fəslində Nizaminin dili ilə varlıq, inkişaf, hərəkət, səbəb, nəticə, idealist fəlsəfə, təriqətlərin tənqidini və s. haqqında deyilən sözlər Nizaminin əsərlərindəki fikirlərə tam uyğun gəlir. "Qızıl Arslan", "Nizami və Əbubəkir" fəsillərində ədalətli şah haqqında fikirlər də Nizaminin fikirlərinə tam uyğundur.

Romanda

Nizaminin dilində şairin əsərlərində olmayan fikirlər də vardır. Məsələn xəlifəliyə qarşı mübarizə, Azərbaycanın birləşdirilməsi ideyası və s. kimi. Lakin belə fikirlər əsərdə az yer tutur. Əsərdə elə yerlər də vardır ki, orada Nizaminin fəlsəfəsi, estetik və siyasi ictimai fikirləri, arzuları müəllifin öz üzərindən qopan fikirlər, arzular kimi səslənir.

Məsələn, "Gözələ" və "Pürsəət kəndində" fəsillərində Nizaminin utopiyasını, bərabərlik, qardaşlıq haqqında humanist fikirlərini müəllif ölməz ideyalar hesab edir. Belə hallarda Nizaminin müdrik nəsihətləri, mütərəqqi fəlsəfi - əxlaqi görüşləri müəllifin görüşləri arasında bir-birini tamamlayan bir əhəngdarlıq yaranır.

M.S.Ordubadi Nizamini öz qəhrəman xalqı, gözəl vətəni ilə fəxr edən böyük vətənpərvər kimi təsvir edir. Nizami dərin iftixar hissi ilə qeyd edir ki, azərbaycanlılar Şərqdə yüksək mədəniyyətin yaradıcıları olmuşlar. O, öz yaxın dostlarını və həmfikirlərini bu çoxxəsrli mədəniyyəti qorumağa, inkişaf etdirməyə çağırır. Bunun üçün isə azadlıq, istiqlalçılıq, yadelli qəsbkarlara və hökmdarlara qarşı mübarizədə xalqın sarsılmaz birliyi lazımdır. Nizami öz dostu - xalq qəhrəmanı sərkərdə Fəxrəddinə deyir: "hökmdarları diz çökdürəcəkdir yeganə bir qüvvə olmuşsa və varsa, o da yalnız xalqın birliyi". . . Bütün xalqın birliyi-Fəxrəddin surəti romanın əsas qəhrəmanlarından biridir. Babək nəslindən olan bu milli qəhrəman xalqın işinə sadıq, mərd, mübariz oğlandır. Nizami romanda xalqın zəkasını, istedadını təcəssüm etdirirsə, Fəxrəddin elin düşməna zərbə vuran əli, kəskin qılıncıdır. Qılınc və qələmin döyüş rəşadətini xalqa şəraflə xidmət edir.

Romanın əvvəlində Fəxrəddinin də Nizami kimi hələ çox gəncdir. Şair onunla uşaqlıqdan ömrünün axırına qədər dostluq edir, ayrılır. Onların dostluğunu möhkəmləndirəcək elə sədaqətdir. Nizaminin müdrik məsləhətlərini diqqət

lə dinləyən, onlara əməl edən Fəxrəddin ölkənin siyasi həyatında, Azərbaycan xalqının xilafət əsarətinə qarşı mübarizəsində çox mühüm rol oynayır.

M.S.Ordubadi yeri gəldikcə romanda Nizaminin estetik görüşlərini də ədəbiyyat və incəsənətin ictimai vəzifələrinə, sənətkarın vətəndaşlıq borcuna münasibətini, baxışlarını da göstərir. Nizami deyir ki, söz ustasının ən yüksək ləyaqəti xalq içərisində yaşamaq, xalq üçün yazıb yaratmaqdır. Şair heç şübhə etmir ki, həyata şah saraylarının uca qülləsindən baxaraq yalnız ali cəmiyyət üçün, şahlar və əyanlar üçün, həm də sərvətə naminə yazanlar, sadə xalqın ehtiyacını və dərclərini duymayanlar, zamanın mühüm siyasi-ictimai hadisələrinə biganəlik göstərən böyük sənət əsərləri yazıb bilməzlər. Nizami romanda deyir: "Layiqsiz və xain hökmdarları tərifi edən şairlər zinetli sütunları altında bəslənən tor atanların vəzifəsini bitirirlər. Öz yazdıqları mədhamələrə avam xalqın şüurunu aldadıb ovluyaraq, xaqanların və xəlifələrin pəncəsinə tapşırırlar. Onlar yazan mədnamələr də Azərbaycan kəndlisini qırıb məhv edən silahların cərgəsində işləyir. Qarət və talanlarda, haqsızlıq və xəyanətlərdə onların qələmləri də iştirak edir".

"Doğrudan da mənə bir əzəmət varsa, o mənə deyil, Azərbaycan xalqındır, çünki mən bu məmləkətin oğluyam. . . Şair öz ilham mənbələrindən ayrıldığı zaman, kütlələrin içərisindən çıxıb dörd divarın içərisində nazlandığı və mürgüldəyi zaman onun təbi nə vasitə ilə genişlənmə bilər? O haradan ilham ala bilər? Cahansümül şair olmaq cahanın hadisələri içərisindən süzülüb çıxmaq lazımdır. Bir şairin təbi nə qədər işıqlı olursa-olsun, saray içərisindən bir günəş kimi işıq sala bilməz".

Nizami həyat və sənətin

müxtəlif problemləri barədə Qətibə ilə və başqa personajlarla söhbət edir, mübahisə edir. Onu çox şey düşündürür - varlığın mahiyyəti, həyatın mənası, sevgi və insanın ictimai borcu, dövləti idarə üsulları, xalqların mədəniyyəti, qadının cəmiyyətdəki rolu. . .

Bu məsələlərin hər biri haqqında rəyini söyləyərkən Nizami zəmanəsinin qabaqcıl, tərəqqilər, humanist şairi və mütəfəkkiri kimi fəsiləndir. Fəslə oxucunun nəzərində bütün tükənməz mənəvi əzəməti ilə ucalır.

Onun qadın azadlığı məsələsinə münasibətində böyük insanpərəstliyi xüsusilə aydın görünür. Nizami öz əsərlərində yazdığı kimi, romanda da qadınların zəka, istedad və sənətdəki kişilərdən heç də əskik olmadığına dönə-dönə qeyd edir, qadın hüquqlarını müdafiə edir, qadınların cəmiyyətdəki, gənc nəsillərin tərbiyəvi işindəki rolunun yüksək qiymətəndirir.

Əsərin fəsillərindən birində Nizami qızların musiqi və mahnılarını, şeirlərini dinlədikdən, onların rəqslərinə tamaşa etdikdən sonra deyir:

"Mən bu gün bir daha qadın incəsənət işlərində kişilərdən daha yüksəkədə durduğunu gözümlə gördüm. Burada öz sənətlərini nümayiş etdirən qadınlar incəsənətin ən yuxarı dərəcəsini mənimsəmişlər. Buna çox da təəccüb etməməliyəm, çünki qadın özünü də təbiətin bir çox möcüzələri cərgəsində incəsənət adlanır. Bunun üçün də mən hörmət bəslədiyim böyük İran şairi Firdovsi ilə qadın məcəlasında barışa bilmədim. Böyük Firdovsi bu məclisdə olsaydı, özünün tərbiyə qanunları əleyhinə yazdığı şeirlərini cırıb atardı".

Nizami qadın azadlığı haqqında fikirlərinin, həyatda, mübarizədə əməli işi, çoxcəhətli fəaliyyəti ilə də təsdiq edir - onun sözü ilə əməli arasında qırılmaz birlik var. Çox çətin şəraitdə, həyatını müdhiş təhlükə altına salaraq, Nizami şairə Məhsəti xanımı cahillərin, din fanatiklərinin divanından xilas edir, onun sürgündən vətənə qayıtmasına nail olur, böyük şairəni qayğıkeş oğul kimi öz öz evində qoruyub saxlayır.

Bu tarixin romanın elmi tədqiqatlarda təhlili

məsələlərinin kulminasiya nöqtəsində isə Yavuz Axundlunun adı durur.

Buna görə də təhlillərimiz zamanı Y.Axundlunun fikirlərinə müraciətimiz təbiidir. Y.Axundlu M.S.Ordubadını ədəbiyyat tariximizdə tarixi roman janrının banisi kimi dəyərləndirərək yazır: "Məmməd Səid Ordubadi Azərbaycan tarixi roman məktəbinin banisi kimi şöhrət qazanmışdır. Ədibin tarixi romanları ilə Azərbaycanda milli tarixi romançılıq ənənəsinin əsas prinsipləri də formalaşmışdır. Böyük tarixi romançı Məmməd Səid Ordubadının romanlarından hər biri əhatə etdiyi epoxanın kamil sənət güzgüsüdür.

"Qılınc və qələm" tarixi romanı Azərbaycan tarixinin Nizami dövrünün ədəbi salnaməsidir. Yüksək sənətkarlıq nümunəsi olan bu möhtəşəm bədii əsər Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman janrının zirvəsində dayanır. Əsərdəki obrazlar tarixiliklə bədii təfəkkürün vəhdətindən yoxlanmış parlaq, bənzərsiz surətlər kimi Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirir. "Qılınc və qələm" tarixi romanı XII əsr tarixinin də misilsiz zəngin mənbəyi sayılmağa layiqdir. "Qılınc və qələm" tarixi romanı ədəbiyyatşünaslar üçün olduğu qədər tarixçilərdən ötrü də əhəmiyyətli qaynaqdır. "Qılınc və qələm" Nizami Gəncəvinin və müasirlərinin romanı, Nizami epoxasının ədəbiyyat üslubunda yazılmış tarixidir".

"Qılınc və qələm" tarixi romanı Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin möhtəşəm ədəbi abidəsidir. Məmməd Səid Ordubadi "Qılınc və qələm" tarixi romanında qılıncın məsuliyyətini və şərafətini qələmin qüdrəti ilə təsbit etmişdir. Eyni zamanda, qələmin də qüdrət və məsuliyyətini böyük sənətkarlıqla mənalandırılmışdır. Nəticə etibarilə bu əsər ölkə maraqları miqyasında qılınc ilə qələmin birliyi zərur-

Olimuxtar Muxtarov
Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru
AMEA Gəncə Bölməsi,
Nizami Gəncəvi Mərkəzi

rətinin ədəbi həllidir. Uzaqgörən müdrik yazıçı qılıncın və qələmin ittifaqına böyük gələcəyə "bütün Azərbaycanı hazırlamaq" işinin əsas qayəsi kimi baxmışdır.

Romanda Nizami Gəncəvinin sərkərdə Fəxrəddinə dediyi aşağıdakı sözlər ölkənin taleyində qılıncın və qələmin vəhdətini diqqət mərkəzinə çəkilməsinin zəruriliyi barədə yazıçının görüşlərini daha aydın şəkildə başa düşməyə şərait yaradır:

"Sənə bir məsləhət verəcəyəm. İndi ki qılınc və mizraq işlətməyə, ox və kaman işləri ilə məşğul olmağa həvəsin vardır, onları yaxşı öyrən. Mən də qələm işlərində yüksək mərtəbə əldə etməyə çalışacağam. Bunların ikisi də bizə lazımdır".

"Qılınc və qələm" tarixi romanında "qəhrəmanlıq yalnız silah deyil, bilik də tələb edir" kimi fikirlər qılınc ilə qələmin birliyinə çağırış ifadəsi kimi səslənir.

Yavuz Axundlu "Qılınc və qələm" əsərini Azərbaycan ədəbiyyatını və tarixini saxtalaşdırmağa cəhd edən sovet ideologiyasına qarşı da tutarlı cavab kimi dəyərləndirirdi:

"Məmməd Səid Ordubadının qılınc ilə qələmin birliyi ideyasını tarixi romanda keçmiş epoxanın fonunda ifadə etməsi həm də əsas mətləbin sovet ideologiyasının diqqətindən yayınandırılması üçün düşünülmüş bədii forma kimi görünür. Bəlkə də "Qılınc və qələm" tarixi romanını özünü zor gücünə fəhlə-kəndli hökuməti kimi elan etmiş və ziyalı, yəni qələmi arxa plana keçirmiş sovet dövlətinə bu işin sonrakı aqibəti barədə xəbərdarlığı idi".

Bu mənada "Qılınc və qələm"

müstəqil Azərbaycanın romanıdır. Məmməd Səid Ordubadının "Qılınc və qələm" romanında ümid etdiyi qılıncın və qələmin birliyi əsasında yaranan milli dövlətçilik ideyası Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin qurulması ilə həyata keçirilmişdir".

Tarixi modernizə edib, bu qənaətə gəlirik ki, dahi söz ustasının əziz xatirəsinə həsr edilmiş "Qılınc və Qələm" romanının adı da müasir dövrümüzə, xüsusilə Vətən Müharibəsində əldə etdiyimiz qələbə ilə çox səsləşir. Belə ki, metanomik yanaşma ilə deyə bilərik ki, 2020-ci il ərazi bütövlüyümüzün bərpası anlamında qılınc ili kimi yaddaşlara hopduğu kimi, 2021-ci ilin də milli birliyimizin təntənəsi fonunda dahi Nizaminin qələminin, elminin, mədəniyyətinin xeyir-duası ilə böyük qayıdış erasını Müstəqil dövlətimizlə həyata keçirəcəyik.